

**TIJORAT BANKLARIDA MIKROZAYMLAR SIFATINI BAHOLASH
VA ULARNING EHTIMOLIY YO‘QOTISHLARINI QOPLASH
MAQSADIDA ZAXIRALAR SHAKLLANTIRISH HAMDA ULAR BILAN
BOSHQARISH (TENGE BANK MISOLIDA).**

*O‘zbekiston Resublikasi Bank Moliya
Akademiyasi 2-kurs tinglovchisi
Rayimkulov Kamoliddin Axmatovich*

Annotatsiya. Ushbu ishda tijorat banklarida mikrozaaymlar sifatini tasniflash va ehtimoliy yo‘qotishlarni qoplash uchun zaxiralar shakllantirish jarayonlari ko‘rib chiqiladi. Mikrozaaymlar kam ta‘minlangan qatlamlarga moliyaviy xizmatlar ko‘rsatishda muhim vosita bo‘lib, ularning to‘lanmaslik xavfi banklar uchun katta moliyaviy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shuning uchun, mikrozaaymlar sifatini to‘g‘ri tasniflash va ularni boshqarish, ehtimoliy yo‘qotishlarni qoplash uchun zaxiralar shakllantirishning samarali tizimini ishlab chiqish zarur. Tadqiqotda zaxiralarni shakllantirish uchun turli metodologiyalar, shu jumladan riskga asoslangan yondashuv, xarajatlar usuli va ehtimollik tahlili kabi usullar tahlil qilinadi. Shuningdek, Tenge Bank misolida mikrozaaymlar bo‘yicha zaxiralar shakllantirish va ulardan foydalanish jarayonlari ko‘rsatiladi. Ishning asosiy maqsadi mikrozaaymlar sifatini yaxshilash va banklarning moliyaviy xavfsizligini ta‘minlashda zaxiralar shakllantirishning ahamiyatini ochib berishdir.

Kalit so‘zlar: mikrozaaymlar, tijorat banklari, kreditlar, zaxiralar shakllantirish, ehtimoliy yo‘qotishlar, tasniflash, Tenge Bank, risk boshqaruvi, kredit portfeli

Abstract. This work examines the processes of classifying the quality of microcircuits in commercial banks and the formation of reserves to compensate for possible losses. Microzaaims are an important tool in providing financial services to underprivileged strata, and their risk of non-payment can cause major financial

problems for banks. Therefore, it is necessary to correctly classify and manage the quality of microcircuits, to develop an effective system of forming reserves to compensate for possible losses. The study analyzes various methodologies for stock formation, including methods such as risk-based approach, cost method, and probability analysis. Also, on the example of Tenge Bank, the processes of formation and use of reserves on microcircuits are shown. The main purpose of the work is to improve the quality of microcircuits and reveal the importance of forming reserves in ensuring the financial security of banks.

Keywords: microcircuits, commercial banks, loans, stock formation, probable losses, classification, Tenge Bank, risk management, credit portfolio.

KIRISH

Mikrozaymlar — bu kichik hajmdagi kreditlar bo‘lib, odatda past daromadli aholi guruhlari yoki kichik bizneslar uchun beriladi. Mikrozaymlar tijorat banklari va boshqa moliyaviy institutlar tomonidan moliyaviy inklyuziya, kambag‘allikni kamaytirish va iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlash maqsadida ishlab chiqilgan. O‘zbekiston Respublikasida mikrozaymlar, asosan, kambag‘allikni kamaytirish va iqtisodiy faoliyatni rivojlantirishda muhim vosita sifatida ko‘riladi. Bank tizimining samarali ishlashi, shuningdek, mikrozaymlar sifatini to‘g‘ri boshqarish, risklarni aniqlash va ularni to‘g‘ri boshqarish muhim ahamiyatga ega.

O‘zbekiston Respublikasining moliya tizimi doirasida mikrozaymlar bilan bog‘liq normativ-huquqiy hujjatlar muhim rol o‘ynaydi. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy Banki, O‘zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi va boshqa tegishli idoralar tomonidan qabul qilingan qonunlar va qarorlar mikrozaymlar bo‘yicha faoliyatni tartibga soladi. Bu normativ hujjatlar mikrozaymlar bo‘yicha kreditlar berish, ularni qaytarish shartlari, kreditlar sifatini nazorat qilish va ehtimoliy yo‘qotishlarni qoplash uchun zarur zaxiralarni shakllantirish tartibini belgilaydi.

O‘zbekistonning «Mikrofinsovye xizmatlar to‘g‘risida»gi qonuni mikrozaymlar bo‘yicha moliyaviy xizmatlar ko‘rsatishni tartibga soladigan asosiy normativ hujjat

hisoblanadi. Ushbu qonun, mikrozaýmlar berish, kredit portfeli sifatini tasniflash va ehtimoliy yo‘qotishlarni qoplash uchun zarur zaxiralarni shakllantirish jarayonlarini belgilaydi. Bundan tashqari, O‘zbekiston Markaziy Bankining «Kredit tashkilotlarining risklarini boshqarish to‘g‘risida»gi qarori kreditlarning turli xil turlarini tasniflash, ularning sifatini aniqlash va zaxiralarni shakllantirish uchun metodologiyalarning asoslarini taqdim etadi.

Mikrozaýmlar bo‘yicha risklarni boshqarish, bank tizimida moliyaviy barqarorlikni saqlash va ehtimoliy yo‘qotishlarni qoplash uchun banklar zaxiralarni shakllantirishga majburdir. O‘zbekiston Respublikasi Banklar Assotsiatsiyasining «Kredit risklarini boshqarish va zaxiralarni shakllantirish» bo‘yicha tavsiyalari kredit sifatini tasniflashda va ehtimoliy yo‘qotishlarni qoplash uchun zarur bo‘lgan zaxiralarni shakllantirishda yuridik shaxslar va banklar uchun yo‘l-yo‘riq ko‘rsatadi. Bu hujjatlarda zaxiralarni shakllantirish usullari, risklarni baholash metodologiyalari va zaxiralarni boshqarishning samarali tizimlari muhim o‘rin tutadi.

Normativ hujjatlar va amaliyotda ko‘rsatilgan tartiblar bo‘yicha banklar mikrozaýmlar sifatini tasniflash va ehtimoliy yo‘qotishlarni qoplash maqsadida risklarni baholash, zaxira shakllantirish va ulardan samarali foydalanish jarayonlarini amalga oshiradilar. Bu jarayonlar banklarning moliyaviy barqarorligini ta‘minlashda, kreditorlar va qarzdorlar o‘rtasidagi ishonchni mustahkamlashda, shuningdek, mamlakatning umumiy iqtisodiy rivojlanishiga hissa qo‘shishda muhim rol o‘ynaydi.

O‘zbekistonning amaldagi qonunlari va qarorlari mikrozaýmlar sohasidagi barcha jarayonlarni qat‘iy nazorat qilishni ta‘minlaydi. Mikrozaýmlar sifatini baholash va risklarni boshqarish uchun zarur metodologiyalar, shuningdek, zaxiralarni shakllantirish tartiblari banklar tomonidan doimiy ravishda nazorat qilinib boriladi. Bularning barchasi, mamlakatning iqtisodiy tizimini yanada mustahkamlashga va kam ta‘minlangan qatlamlarga yordam berish uchun samarali moliyaviy vositalar yaratishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, banklar mikrozaýmlar bo‘yicha zaxiralarni shakllantirishda ehtiyotkorlikka rioya qilishlari, har bir mikrozaýmni alohida tasniflash va har bir kredit

uchun mos zaxira miqdorini belgilashlari lozim. Zaxiralar shakllantirilganda, ularning o'z vaqtida va to'g'ri hisoblanishi banklarning moliyaviy barqarorligini saqlashda, shuningdek, bank tizimining umumiy xavfsizligini ta'minlashda katta ahamiyatga ega.

O'zbekistonning normativ-huquqiy hujjatlari va amaliyotlaridagi yangiliklar mikrozaýmlar bo'yicha zaxiralarni shakllantirish va risklarni boshqarish jarayonlarini takomillashtirishga xizmat qiladi. Buning natijasida, banklar o'z portfellarini samarali boshqarib, kelajakda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ehtimoliy yo'qotishlarga tayyor bo'lishadi va moliyaviy barqarorlikni ta'minlaydilar.

Mikrozaýmlar sohasida xalqaro tajriba banklar va moliyaviy institutlarning risklarni boshqarish va ehtimoliy yo'qotishlarni qoplash uchun zaxiralar shakllantirish jarayonlarini samarali tashkil etish borasida katta ahamiyatga ega. Dunyoning turli mamlakatlarida mikrozaýmlar sektori o'zining xususiyatlariga va iqtisodiy sharoitlariga qarab rivojlanib, shu bilan birga, zaxiralar shakllantirish va kreditlarni boshqarish tizimlarini turlicha shakllantirgan. Xalqaro tajriba mikrozaýmlar sifatini tasniflash va zaxiralarni shakllantirishda turli yondashuvlarning amaliy ahamiyatini ko'rsatadi.

Xalqaro mikrozaýmlar sohasida eng ko'p e'tibor qaratilgan mamlakatlardan biri Hindiston hisoblanadi. Hindistonda mikrozaýmlar sektori juda rivojlangan bo'lib, bu borada hukumat va turli xususiy banklar o'rtasida hamkorlik yo'lga qo'yilgan. Hindiston Markaziy Banki (RBI) mikrozaýmlar uchun maxsus normativ hujjatlar ishlab chiqqan bo'lib, bu hujjatlar mikrozaýmlarning sifatini baholash, kreditlar bo'yicha ehtimoliy yo'qotishlarni qoplash va zaxiralar shakllantirish tartibini belgilaydi. Hindistonda mikrozaýmlar uchun zaxiralar shakllantirishda riskga asoslangan yondashuv qo'llaniladi. Banklar va mikrofinsoviy institutlar mikrozaýmlarning qaysi qismi xavfli ekanligini tasniflab, shunga qarab zaxiralarni shakllantiradi.

Braziliyada ham mikrozaýmlar bo'yicha xususiy moliyaviy institutlar tomonidan risklarni boshqarish va ehtimoliy yo'qotishlarni qoplash uchun zaxiralar shakllantirish tizimi mavjud. Braziliya hukumati, o'zining "Mikrofinsovye xizmatlar va ularni

boshqarish" haqidagi qonunlari asosida, mikrozaýmlar bo'yicha zaxiralarni shakllantirishda yuqori darajadagi shaffoflikni ta'minlashga harakat qilmoqda. Mikrozaýmlar portfeli sifatini tasniflashda bu mamlakatda ehtimollik tahlili va statistika metodlari keng qo'llaniladi.

Mikrozaýmlar sektorida eng samarali ishlaydigan usullardan biri statistik tahlil va ehtimollik yondashuvlari hisoblanadi. Filippin, Tailand va Kambodja kabi mamlakatlar mikrozaýmlar sektorida statistik tahlilni va ehtimollik tahlilini muvaffaqiyatli qo'llaydi. Bu mamlakatlarda mikrozaýmlar sifatini tasniflashda va zaxiralar shakllantirishda maxsus statistika modellari ishlatiladi. Xususan, zaxiralar shakllantirish uchun riskni baholashda va ehtimoliy yo'qotishlarni hisoblashda, kreditlarning kechikishi yoki to'lanmasligi ehtimolligi aniqlanadi va zaxiralar miqdori shu asosda shakllantiriladi. Bu yondashuv mikrozaýmlar sifatini aniqroq baholashga va ehtimoliy yo'qotishlarni aniqroq qoplashga yordam beradi.

Jahon banki mikrozaýmlar sohasida ilg'or tajribani qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydi. Jahon banki mikrozaýmlar bo'yicha qo'llaniladigan eng zamonaviy yondashuvlarni, jumladan, risklarni boshqarish va ehtimoliy yo'qotishlarni qoplash uchun zaxiralar shakllantirishda ilg'or metodologiyalarni ishlab chiqadi. Banklar va mikrofinsoviy institutlar uchun qoidalar va yondashuvlar ishlab chiqilmoqda, jumladan, mikrozaýmlar portfelinin sifatini nazorat qilish va zaxiralar shakllantirish mexanizmlari. Jahon banki o'zining turli hisobotlari orqali rivojlanayotgan mamlakatlar uchun mikrozaýmlar bo'yicha ehtimoliy yo'qotishlarni qoplash uchun tavsiyalar beradi va ularga zaxiralarni shakllantirishda risklarni baholash tizimlarini takomillashtirishga yordam beradi.

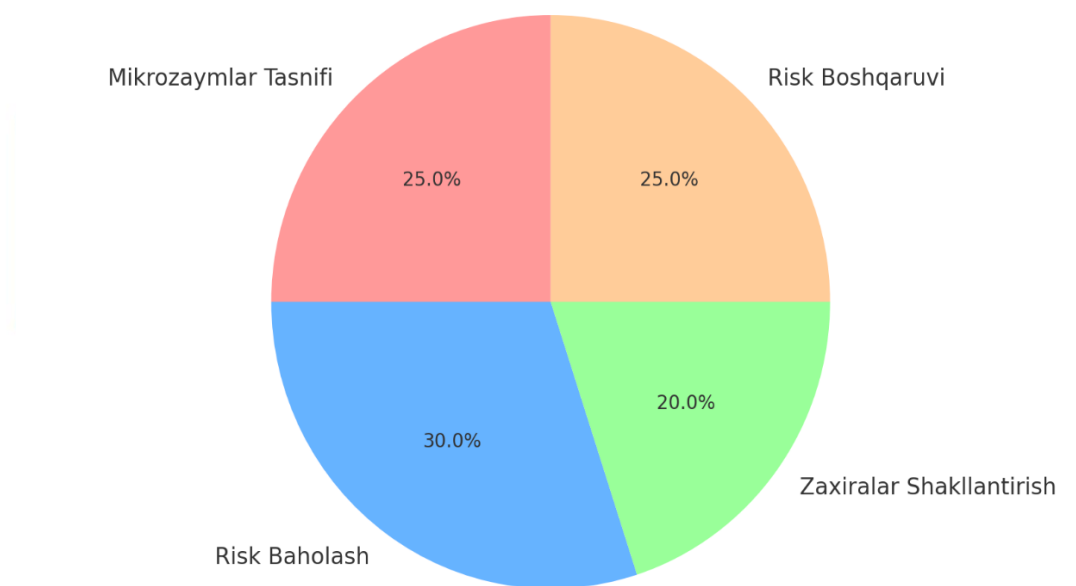
Afrikada mikrozaýmlar sektori yana bir o'ziga xos rivojlanish shakliga ega. Bu mintaqada ko'plab davlatlarda mikrozaýmlar bo'yicha qoidalar va tartibga solish me'yorlari mavjud. Keniyada va G'arbiy Afrikada mikrozaýmlar sektori keng tarqalgan va bu sohada risklarni boshqarish va zaxiralarni shakllantirish jarayonlari rivojlangan. Keniyada mikrozaýmlar bo'yicha risklarni boshqarish uchun mobile banking texnologiyalari asosida tizimlar ishlaymoqda. Bu tizimlar, shuningdek,

kreditlarni baholash va zaxiralarni shakllantirish jarayonlarini osonlashtiradi. Zaxiralar shakllantirishda riskni hisoblash va ehtimollik tahlili asosida qarorlar qabul qilinadi.

Yevropa Ittifoqi va Amerika Qo'shma Shtatlarida mikroaymlar sektorida zaxiralarni shakllantirish va risklarni boshqarish borasida yuqori darajadagi qonuniy normativlar va tartibga solish tizimlari mavjud. Yevropa Ittifoqida mikroaymlar uchun xususiy va davlat sektori o'rtasidagi hamkorlik yaxshi rivojlangan bo'lib, bu o'z navbatida mikroaymlar sifatini boshqarish va zaxiralar shakllantirish jarayonlarini yaxshilashga yordam beradi. AQSHda mikroaymlar sektori qisqa vaqt ichida rivojlanib, kredit sifatini tasniflash va ehtimoliy yo'qotishlarni qoplash uchun samarali zaxira tizimlari joriy qilingan.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, mikroaymlar sektorida risklarni boshqarish va zaxiralar shakllantirish jarayonlari, har bir mamlakatning iqtisodiy va huquqiy sharoitlariga mos ravishda ishlab chiqilgan. Statistik tahlil, ehtimollik tahlili, va zamonaviy texnologiyalarni qo'llash orqali mikroaymlar sifatini boshqarish va ehtimoliy yo'qotishlarni qoplash jarayonlari yanada samarali bo'lishi mumkin. O'zbekiston mikroaymlar sektorini rivojlantirishda xalqaro tajriba va ilg'or

metodologiyalardan foydalanish, zaxiralar shakllantirish va risklarni boshqarish tizimlarini takomillashtirishga yordam beradi.

1-rasm. Mikrozaymlar risklarini boshqarish va zaxiralar shakllantirish jarayoni

Mana, mikrozaymlar risklarini boshqarish va zaxiralar shakllantirish jarayonini aks ettiruvchi diagramma. Ushbu diagramma quyidagi asosiy bosqichlarni ko'rsatadi:

1. Mikrozaymlar Tasnifi (25%): Bu bosqichda mikrozaymlar xavf darajasiga qarab tasniflanadi, ya'ni sog'lom, muammoli yoki yomon kreditorlar sifatida.
2. Risk Baholash (30%): Har bir mikrozaymning risk darajasi baholanadi, bu esa qarzdorning moliyaviy holati va kredit tarixiga asoslanadi.
3. Zaxiralar Shakllantirish (20%): Riskni baholagan holda, har bir kredit turiga mos zaxiralar ajratiladi.
4. Risk Boshqaruvi (25%): Risklarni boshqarish jarayonida zaxiralar doimiy ravishda qayta baholanadi va kerakli o'zgartishlar kiritiladi.

XULOSA

Ushbu maqolada mikrozaymlar sifatini tasniflash va ehtimoliy yo'qotishlarni qoplash uchun zaxiralar shakllantirish jarayoni tahlil qilindi. Mikrozaymlar, asosan,

kam ta'minlangan qatlamlarga moliyaviy xizmatlar ko'rsatishda muhim rol o'ynaydi va ularning sifatini boshqarish banklar va moliyaviy institutlar uchun katta ahamiyatga ega. Mikrozaaymlarning sifatini tasniflash orqali banklar har bir kreditning xavf darajasini aniqlashlari va shunga mos zaxiralarni shakllantirishlari mumkin.

Mikrozaaymlar bilan bog'liq risklar va ehtimoliy yo'qotishlarni qoplash uchun banklar zaxiralar shakllantirishga majburdir. Bu jarayonni boshqarish va doimiy ravishda yangilab borish bankning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda va kreditlarni samarali boshqarishda muhim ahamiyatga ega. Tenge Bank misolida mikrozaaymlar bo'yicha zaxiralarni shakllantirish va ulardan foydalanish jarayoni ko'rib chiqildi. Risklarni baholash va ehtimoliy yo'qotishlarni qoplash uchun zaxiralar shakllantirish jarayoni samarali va aniq bo'lishi zarur.

Takliflar

1. Mikrozaaymlar sifatini yaxshilash: Banklar mikrozaaymlar sifatini yaxshilash uchun aniq va ishonchli tasniflash tizimlarini qo'llashlari lozim. Bu tizimlar mikrozaaymlarning qaysi qismlari xavfli ekanligini aniqlashga yordam beradi va ularni o'z vaqtida nazorat qilishni ta'minlaydi.
2. Zaxiralar shakllantirishda ilg'or metodologiyalarni joriy etish: Banklar zaxiralarni shakllantirishda ilg'or statistik va ehtimollik tahlilini qo'llashlari zarur. Bu usullar yordamida har bir mikrozaaymning ehtimoliy yo'qotishlari aniqroq hisoblanishi mumkin.
3. Raqamli texnologiyalarni qo'llash: Mikrozaaymlar bilan bog'liq jarayonlarni yanada samarali boshqarish uchun raqamli texnologiyalarni, jumladan, mobil banking va elektron tizimlardan foydalanish zarur. Bu texnologiyalar risklarni tez va aniq baholash, mikrozaaymlarning sifatini kuzatish va zaxiralarni shakllantirishni osonlashtiradi.
4. Zaxiralar boshqaruvini yaxshilash: Zaxiralarni samarali boshqarish uchun banklar doimiy ravishda kredit portfellarini baholab, ehtimoliy yo'qotishlarni qoplash uchun zarur bo'lgan zaxiralarni yangilab borishlari kerak.

5. Xalqaro tajribalardan foydalanish: O'zbekiston mikrozaymalar sektori va zaxiralarni shakllantirish jarayonida xalqaro tajribalarni o'rganib, ularni o'z amaliyotiga joriy etishi mumkin. Bu, o'z navbatida, banklarning samarali ishlashiga va mikrozaymalar sifatini yaxshilashga yordam beradi.

6. Normativ-huquqiy bazani mustahkamlash: Mikrozaymalar bo'yicha normativ-huquqiy bazani yanada takomillashtirish va yangi qonunlar ishlab chiqish banklar va mikrofinansoviy institutlarga yaxshiroq tartib va nazoratni ta'minlash imkoniyatini beradi.

Mikrozaymalar bo'yicha risklarni boshqarish va zaxiralarni shakllantirishda yuqoridagi takliflar banklarning moliyaviy xavfsizligini oshiradi va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda yordam beradi. Bu, o'z navbatida, mikrozaymalar orqali moliyaviy inklyuziya darajasini oshirish va kam ta'minlangan qatlamlarga xizmat ko'rsatishda yanada samarali tizimni yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Akilov, I. (2019). *Mikrozaymalar va ularning kredit sifatini baholash*. Tashkent: Moliya va iqtisodiy tahlil markazi.
2. Baxramov, F. (2018). *Mikrozaymalar portfeli va uning boshqaruvi*. Toshkent: Iqtisodiyot va moliya instituti.
3. Fayzullayev, Sh. (2020). *Mikroqarz va mikrofinansning rivojlanishi: Nazariya va amaliyot*. Tashkent: Ziyonat press.
4. International Monetary Fund (IMF). (2020). *Microfinance and the Financial Stability*. Washington, D.C.: IMF Publications.
5. Karimov, A. (2021). *Zaxiralar va ehtimoliy yo'qotishlarni qoplash mexanizmi: Tijorat banklarining tajribasi*. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki.
6. Kholikov, Z. (2018). *Kredit portfelini boshqarish va zaxiralar shakllantirish*. Tashkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
7. Saidov, B. (2017). *Tijorat banklarida kreditlar xavfi va ularni boshqarish*. Toshkent: O'zbekiston banklar assotsiatsiyasi.

8. Shukurov, N. (2020). *Tijorat banklari va mikroqaymlar: Asosiy tamoyillar va amaliyotlar*. Toshkent: Iqtisodiyot va biznes akademiyasi nashriyoti.
9. Uzbekistan Central Bank. (2022). *Annual report on microfinance and its management in Uzbekistan*. Tashkent: Central Bank of Uzbekistan.
10. World Bank. (2019). *Global Trends in Microfinance and Their Impact on Financial Inclusion*. Washington, D.C.: World Bank Group.